

Ordklasser

Af Jørn Ingemann Knudsen, marts 2019

Indholdsfortegnelse:

De 11 ordklasser	1
Substantiver.....	2
Proprier (i ental: proprium)	2
Pronomener.....	2
Verber (i ental: verbum)	3
Adjektiver	4
Adverbier (i ental: adverbium)	4
Præpositioner	5
Konjunktioner	6
Numeraler.....	7
Interjektioner.....	8
Artikler	8
Særlige bemærkninger om ords tilhørsforhold til ordklasser	9
Brug af ordklasser som virkemiddel i digte	10

De 11 ordklasser

En ordklasse er en kategori af ord, der har træk til fælles, hvad angår betydning, bøjning og syntaktisk placering (= placering i en sætning).

De 11 ordklasser hedder substantiver (navneord), proprier (egennavne), pronomener (stedord), verber (udsagnsord), adjektiver (tillægsord), adverbier (biord), præpositioner (forholdsord), konjunktioner (bindeord), numeraler (talord), interjektioner (udråbsord) og artikler (kendeord).

PS: Man kan støde på lidt anderledes kategorisering af ordklasser end nævnt ovenfor. Fx slås ordklasserne substantiver og proprier ofte sammen i én ordklasse (som så består af to grupper: a) almindelige substantiver kaldet appellativer (fællesnavne) og b) proprier (egennavne)). Nogen opfatter desuden såkaldte [lydord](#), som en selvstændig ordklasse.

De **vigtigste ordklasser** er: **substantiver** (navneord), **verber** (udsagnsord) og **adjektiver** (tillægsord). Dem skal du vide meget om.

Men du skal også have et rimeligt grundigt kendskab til ordklasserne proprier (egennavne), pronomener (stedord), adverbier (biord), præpositioner (forholdsord) og konjunktioner (bindeord).

En beskrivelse af **ordklassernes kendetegn** følger her:

Substantiver

Substantiver (navneord) er betegnelser for begreber, levende væsener og genstande. Navneord kan (i de fleste tilfælde) kendes ved, at man kan sætte 'en' eller 'et' foran. Fx *et hus* eller *en hund*.

Ord, der sættes 'et' foran, er **intetkøn**, og ord, der sættes 'en' foran, er **fælleskøn**.

Substantiver kan bøjes i:

- ental og flertal: *et hus* (ental), *flere huse* (flertal)
- i ubestemt form og bestemt form: *et hus* (ubestemt form), *huset* (bestemt form)
- den ubestemte og bestemte form kan også bøjes i flertal: *huse* (ubestemt), *husene* (bestemt)

PS: Bemærk, at der er nogle substantiver, man ikke kan genkende ved at sætte 'en' eller 'et' foran. Det gælder bl.a. substantiver uden flertalsform som fx sand, luft, vand, kaffe, mel, sukker, krudt, ukrudt, tøj, atletik osv. Disse ord kan man altså ikke sætte 'en' eller 'et' *foran*, men man kan til gengæld sætte 'en' eller 'et' *bagved*, fordi ordene kan bøjes i bestemt form: **sandet**, **luften**, **vandet** osv.

En anden type substantiver, der heller ikke kan findes ved at bruge reglen om at sætte 'en' eller 'et' foran, er dem, der kun bruges i flertalsform: Fx ord som penge og løjer. De kan kendes ved, at de kan bøjes i bestemt form i flertal: **pengene**, **løjerne**.

Proprier (i ental: proprium)

Proprier (egennavne) er betegnelsen for personnavne (Peter), stednavne (Roskilde) og andre forhold, der har sit eget unikke navn. Det gælder fx navne på kæledyr (Trofast), bygninger (Christiansborg), foreninger (Aarhus Rideklub), titler på medier, kunstværker mv.

Proprier regnes ofte med under ordklassen substantiver.

De almindelige substantiver kaldes appellativer (fællesnavne) og skrives altid med små begyndelsesbogstaver, mens **proprier altid skrives med stort begyndelsesbogstav**.

Tilsammen udgør appellativer og proprier 70 % af de ord, der står i retskrivningsordbogen.

Pronomener

Pronomener (stedord). Pronomener er, som den danske betegnelse, stedord, signalerer, ord, der står *i stedet for* andre ord, nemlig i stedet for substantiver eller proprier. De vigtigste kategorier af stedord er:

- Personlige pronomener, fx jeg, du, De, han, hun, den, det, vi, I, de, De, mig, dig, Dem, ham, hende, den, det, os, jer, dem, Dem, hans, hendes, dens, dets, vores, jeres, deres, Deres.
- Possessive pronomener (ejstedord), fx min (mit, mine), din (dit, dine), sin (sit, sine) og vor (vort, vore).

Verber (i ental: verbum)

Verber (udsagnsord) betegner ofte en eller anden form for handling, men kan betegne en mere stillestående tilstand. De er således kendetegnet ved:

- at nogen gør noget (*hopper*)
- at noget sker (*brænder*)
- at nogen eller noget er i en bestemt tilstand (*føler*)

Udsagnsord kan bøjes i **måder**:

- bydemåde/imperativ (udsagnsordets korteste form også kaldet ordets 'stamme'): *spis*
- navnemåde/infinitiv: *at spise*
- fortællemåde/indikativ, som indeles i:
 - nutid/præsens: *spiser*
 - datid/præteritum: *spiste*
- tillægsmåde/participium, som indeles i:
 - kort tillægsmåde også kaldet datids tillægsmåde/præteritum participium: *har spist*
 - lang tillægsmåde også kaldet nutids tillægsmåde/præsens participium: *spisende*

PS: I stedet for at bruge ordet 'måde' kan man anvende ordet 'form', altså fx sige *navneform* i stedet for *navnemåde*, og sige *bydeform*, kort *tillægsform* osv.

Udsagnsord kan også bøjes i **tider**:

- navnemåde/infinitiv: *danse - se*
- nutid/præsens: *danser - ser*
- datid/præteritum: *dansede - så*
- førnutid/perfektum: *har danset - har set*
- førdatid/pluskvamperfektum: *havde danset - havde set*

Udsagnsord kan desuden stå i:

- **handleform** (aktiv): *danse, danser eller dansede*
- **lideform** (passiv): *danses* (der danses hele natten)

Mådeudsagnsord/modalverber er en speciel form for udsagnsord, der bruges til at danne sammensatte udsagnsled/verballed. Det drejer sig om følgende seks udsagnsord:

burde (vi **burde** ikke **gøre** det), *kunne* (det **kunne være** sjovt), *skulle*, *ville*, *turde* og *måtte*. (Ordene fremhævet med rød skrift udgør de sammensatte verballed i sætningerne)

Mådeudsagnsord kan også bøjes i nutid/præsens: *bør, kan, skal, vil, tør og må*.

Der findes tre såkaldte **hjælpeudsagnsord/hjælpeverber**. Det er ordene *have, være og blive*. Disse ord kan:

- stå alene, altså fungere som selvstændige udsagnsord/verballed (Han *har* kolera)
- eller bruges sammen med andre udsagnsord, fx i bøjningerne kort tillægsform og førnutid (Han *har* ligget i sengen hele dagen) og førdatid (Han *blev* straks kørt på hospitalet)

Adjektiver

Adjektiver (tillægsord) er ord, der beskriver substantiver (herunder proprier). Fx: 'Hun er *smuk*'. 'Smukke blomster'.

Ofte kan man genkende ord som adjektiver, hvis det giver mening at sætte 'at være' foran ordet: at være smuk, at være lille, at være trist osv.

Denne regel er dog ikke uden undtagelser, idet man i visse tilfælde også kan sætte 'at være' foran substantiver, der betegner levende væsener, fx 'at være mand', 'at være kaptajn', 'at være danser' osv. Også verber (udsagnsord) i kort eller lang tillægsform kan man ofte sætte 'at være' foran, uden at det lyder helt forkert: fx at være *slidt* (kort tillægsform af verbet 'at slide'), at være *kørende* (lang tillægsform af verbet 'at køre') og lignende.

Men bortset fra disse undtagelser gør 'at være-prøven' det som regel muligt at genkende adjektiver.

Bemærk, at verber (udsagnsord), der står i præsens participium (lang tillægsform) ofte får adjektivisk (beskrivende) funktion, selv om de altså tilhører ordklassen 'verber'. Fx: 'Han nød de *hvirvlende* snefnug'. 'Hun løb *skrigende* bort'. 'Det stod dommeren *tvivlende* overfor'.

Adverbier (i ental: adverbium)

Adverbier (biord) er består af alle små ord, der for det første ikke er præpositioner (se nedenfor), og for det andet ikke tilhører nogen af de andre ordklasser.

Se en liste over sådanne, såkaldte 'rene adverbier', på denne adresse: sproget.dk/raad-og-regler/ordlister/sproglige-ordlister/rene-adverbier-biord.

Se evt. også dette "T-leksikon", hvor der er en liste over adverbier, der ofte volder problemer i forhold til om der skal t på eller ej: sproget.dk/raad-og-regler/ordlister/sproglige-ordlister/t-leksikon.

På hjemmesiden sproget.dk forklares adverbier på denne måde:

Adverbier udtrykker	Eksempler
Tid	bagefter, nu
Sted	der, her
Måde	direkte, tilfældigvis
Retning	derfra, derhen
Grad	særdeles, temmelig
Sikkerhed	sandsynligvis, nok
Nægtelser	ikke
Holdning	desværre, heldigvis

Adverbierne lægger sig til verber, adjektiver, andre adverbier eller (dele af) sætninger:

En gylden regel er i øvrigt, at hvis du *ikke* kan analysere dig frem til, at et ord i en sætning tilhører en af de andre ordklasser, så tilhører det sandsynligvis ordklassen adverbier.

Ud over rene adverbier (rene biord) skal nævnes den kategori, som kaldes **afledte adverbier**. Afledte adverbier er faktisk adjektiver (tillægsord), men de optræder i en sætning, *som om* de var adverbier, dvs. at de i sætningen bruges til at beskrive verber, adjektiver eller andre adverbier.

Man kalder også sådanne afledte adverbier for **adjektiver med adverbial funktion**.

Eksempler på brug af almindelige adjektiver og adjektiver med adverbial funktion (afledte adverbier):

- **Adjektiv, der beskriver et substantiv:** "Drengen er *hysterisk*."
- **Adjektiv, der beskriver et proprium:** "Jens Hansen var *charmerende*, men *ludfattig*."
- **Adjektiver med adverbial funktion, der beskriver verber:** Hun danser *smukt*. Her er det dansehandlingen, der beskrives som smuk, ikke selve personen.
- **Adjektiver med adverbial funktion, der beskriver adjektiver:** Hun er *fantastisk* smuk. Her tilkendes graden af, hvor smuk personen er, og smuk er jo så altså det adjektiv, som adverbiet 'fantastisk' beskriver.
- **Adjektiver med adverbial funktion, der beskriver andre adverbier:** Hun træner *utrolig* tit. Ordet 'tit' er et adverbium, og ordet 'utrolig' beskriver graden af, hvor tit personen træner.

Se [en liste på sproget.dk over adjektiver, der kan få adverbialfunktion](#), og hvordan adjektiverne så bøjes (dvs. om der skal t på som endelse eller ej).

Præpositioner

Præpositioner (forholdsord) er små ord, der ofte angiver eller forklarer, hvor noget er i forhold til noget andet. Fx ord som ad, af, bag, efter, for, fra, før, i, langs, med, mellem, om, over, på og under.

En præposition **følges altid af en såkaldt 'styrelse'**, dvs. at der altid følger ord efter præpositionen.
Fx:

- *Han stod på kassen.* Her er ordet 'på' selve præpositionen, og ordet 'kassen' er styrelsen.
- *Hun danser ned ad gaden om natten.* Ordet 'ad' er en præposition, og 'gaden' er denne præpositions styrelse. Ordet 'om' er også en præposition, og styrelsen er i dette tilfælde 'natten'.

Man kan også bruge den såkaldte **'kasse-metode'** til at tjekke om et ord i en sætning er en præposition. Kassemetoden går ud på at lytte sig til, om det giver mening at sætte ordet 'kasse' efter præpositionen. Fx:

på (kassen), *i* (kassen), *ved* (kassen), *langs* (kassen) osv.

En præposition har i nogle sætninger funktion som et adverbium (biord) og ikke en præposition. Den nemmeste måde at tjekke, om det lille ord fungerer som det ene eller det andet, er at undersøge, om der er en styrelse (oftest i form af et substantiv, proprium eller pronomen) bag ved (efter) ordet eller ej.

Hvis der er en styrelse efter det lille ord, så er ordet en præposition. Er der ikke det, er ordet sandsynligvis et adverbium.

Eksempler:

- *De holdt om hinanden.* Her er ordet 'om' en præposition, fordi styrelsen 'hinanden' står lige efter.
- *De måtte lave det hele om.* Her er ordet 'om' et adverbium, fordi det ikke efterfølges af en styrelse.

PS: Men lig nu ikke søvnløs om natten, fordi du har svært ved at finde ud af, om en præposition har grammatisk funktion som en præposition eller et adverbium i en bestemt sætning. Til mundtlig eksamen vil du ikke blive 'forhørt' i det ;-)

Konjunktioner

Konjunktioner (bindeord) er ord, som forbinder sætninger eller andre led. Der findes to hovedkategorier, nemlig:

Sideordningskonjunktioner (eller sideordnende konjunktioner/-bindeord).

Sideordningskonjunktioner som *og*, *eller*, *men*, *for* og *samt* bruges til:

- *at forbinde ord i en sætning:* Fx ved at forbinde substantiver (herunder propriier), verber eller adjektiver med hinanden. Eksempler:
 - (forbinde propriier): 'Hverken Hans *og* Grethe eller Store Klavs *og* Lille Klavs er virkelige personer'
 - (forbinde verber): 'Han både elskede *og* hadede hende'

- (forbinde adjektiver): 'Han var hverken smuk eller intelligent'
- *at forbinde helsætninger (hovedsætninger) i en sætning*. Eksempler:
 - 'De spiste frikadeller, *for* det gjorde de hver onsdag'
 - 'De spiste frikadeller om onsdagen, *men* de gjorde det aldrig i weekenden'
 - 'Hun så, at det regnede, *og* gik ind igen' (her bruges sideordningskonjunktionen 'og' til at forbinde første del af hovedsætningen ('hun så') med sidste del af hovedsætningen ('og gik ind igen').

PS: Når sideordningsbindeord forbinder helsætninger, skal der komma foran bindeordet.

Underordningskonjunktioner (eller underordnende konjunktioner/-bindeord).

Underordningskonjunktioner som fx *at*, *som*, *end* og mange andre bruges med forskellige formål i en sætning. To af de vigtigste er at bruge konjunktionen:

- *til sammenligninger*: 'Hun var sur som en citron' eller: 'Jens var højere end Per'.
- *til at indlede ledsætninger*. Hvis dét er tilfældet, så ved du, at du skal sætte **komma foran konjunktionen** - i hvert fald hvis du sætter grammatisk komma (også kaldet startkomma og kryds-og-bolle-komma). Et par eksempler på sådanne 'ledsætnings-konjunktioner':
 - 'Bjarke vidste godt, *at* det ikke var videre heldigt'
 - 'Hun ville hellere have børn, *end* han ville'
 - 'Hvis han skulle, *så* skulle hun også'.

Se [en liste på sproget.dk over underordningskonjunktioner](#). Her beskrives også, hvad bindeordene bruges til.

Numeraler

Numeraler (talord) er tal skrevet med bogstaver. Fx: en, treogtyve, hundrede.

Læs dette digt, hvor digteren udelukkende har gjort brug af numeraler:

TOLV

En To Tre Fire Fem
 Fem Fire Tre To En
 To Tre Fire Fem Seks
 Seks Fem Fire Tre To
 Syv Syv Syv Syv Syv
 Otte En
 Ni En
 Ti En
 Elleve En
 Ti Ni Otte Syv Seks
 Fem Fire Tre To En

Et digt fra 1920-21 af den tyske kunstner [Kurt Schwitters](#) (1887-1948). Oversættelsen her er af Lars Bukdahl i udgivelsen *Kurt Schwitters: Anna Blomst og andre digte*, 2002.

Interjektioner

Interjektioner (ytringsord, udråbsord). Der er bl.a. følgende hovedkategorier:

- Interjektioner der er udtryk for følelse og fornemmelse, fx åh, ih, oh, fy, hm, av, pyh, grrr.
- Interjektioner der er udtryk for tilskyndelse, fx hyp, prr, hys, shh
- Lydmalende udtryksfulde (ekspressive) interjektioner, fx bang, bonk, tik-tak, vips.

Et lille eksempel på brug af interjektioner vises her. Det er fra et nyhedsbrev fra politiken.dk d. 21. sep. 2018:

Foto: Geert Vanden Wijngaert/AP

VRUUUM! CRAAASH! BAAANG! Sådan kan forløbet omkring planlægningen af et stort Formel 1-løb i Københavns gader opsummeres, efter at planen i dag havarede. Frank Jensen kunne ganske enkelt ikke finde flertal for planen.

Artikler

Artikler (kendeord), dvs. de små ord foran eller i endelsen af substantiver, der angiver, om der er tale om et ord af fælleskøn (n-ord, fx en hund), intetkøn (t-ord, fx et hus) eller om substantivet er bøjet i ubestemt form (en hund) eller bestemt form (hunden).

Ordklassen artikler er en meget lille ordklasse. Den består nemlig kun af disse få ord/ender: den (det), en (et), de, -(e)n, -(e)t, -(e)ne. Altså fx *den* hund, *en* hund, *de* hunde, *hunden*, *hundene*.

Særlige bemærkninger om ords tilhørsforhold til ordklasser

Du skal være klar over, at selv om visse ord kan have *forskellig grammatisk funktion* (fx at et adjektiv kan fungere som et adverbium i en sætning), så ændres ordets ordklasse-tilhørsforhold ikke. Et tillægsord bliver altså ved at være et tillægsord, selv om det fungerer som et adverbium i en konkret sætning.

Men vær også opmærksom på, at det *samme ord* kan tilhøre *forskellige ordklasser*, hvis det samme ord betyder noget forskelligt.

I en artikel på Dansk Sprognævns hjemmeside står der om dette:

Ord kan optræde i mere end én ordklasse

"Samme ord" kan optræde i mere end én ordklasse. Det gælder fx **under**, som kan være:

- et substantiv (fx *en under*, dvs. en underkrydder, eller *et under*, dvs. et mirakel)
- et adverbium (fx *Der stikker noget under*)
- en præposition (fx *Temperaturen er under frysepunktet*).

Vær også opmærksom på at ord kan optræde med en anden funktion end den som fremgår af ordklassebetegnelsen. Fx kan adjektiver normalt også bruges som adverbier:

- *Eleverne arbejder selvstændigt*. Ordet selvstændig betragtes som et adjektiv uanset om det bruges som adverbium eller adjektiv. Her er det brugt som adverbium og ender derfor på -t. Men selvom et adjektiv bruges som adverbium, skifter det ikke ordklasse.

På samme måde er ordet **gammel** et adjektiv uanset om det bruges som et substantiv, eller om det bruges som et adjektiv:

- *Jeg skal hjem at besøge de gamle* (bruges som substantiv)
- *Jeg skal besøge mine gamle forældre* (bruges som adjektiv).

Kilde: Artikel på Dansk Sprognævns hjemmeside om ordklasser: <https://dsn.dk/retskrivning/sproghjaelp-1/Ordklasser.pdf>.

Brug af ordklasser som virkemiddel i digte

I en tekstanalyse, især af lyrik, kan det være interessant at observere, hvorvidt der forekommer iøjnefaldende udeladelser af særlige ordklasser (fx adjektiver eller verber), eller hvorvidt en særlig ordklasse dominerer i særlige strofer eller i hele digtet (fx mange beskrivende adjektiver) mv.

Opdager du, at der er noget specielt ved brugen af ordklasser, skal du først beskrive, hvad der er karakteristisk ved brugen og derefter overveje, hvorfor digteren mon har valgt at bruge ordklasser på den måde, han nu har gjort frem for på en anden måde. Hvad opnår han ved at gøre det på netop den måde?

PS: Nogle gange kan man få en bedre fornemmelse af, hvilken virkning brugen af bestemte virkemidler måske har, ved at undersøge, hvilken virkning det har, hvis der *ikke* blev brugt det anvendte virkemiddel - eller hvis der blev brugt et andet virkemiddel, end der faktisk er brugt.

Her er et eksempel på dominerende brug af ordklasserne pronomener (stedord) og verber (udsagnsord) i et digt, der måske handler om et parforhold i krise (?):

BOGFØRINGEN HOS DEN LILLE HÅNDVÆRKER

Jeg går
Du går
Jeg går
Du går
Jeg går går
Du går går
Gå
Jeg løber
Du løber
Jeg skriger begær
Du skriger skrig
Jeg styrter styrt
Du styrter mig
Al henkastning af affald forbudt!

Et digt af den tyske kunstner [Kurt Schwitters](#) (1887-1948). Udgivet i tekstsamlingen *Anna Blume Dichtungen*, 1919. Oversættelsen her er af Lars Bukdahl i udgivelsen *Kurt Schwitters: Anna Blomst og andre digte*, 2002.

I følgende digt af [Charlotte Strandgaard](#) (f. 1943) fra 1966 er de to altdominerende ordklasser substantiver (navneord) og adjektiver (tillægsord).

Der er kun ét verbum i digtet, nemlig ordet 'duftende', men dets funktion er adjektivisk i den forstand, at det bruges til at beskrive et substantiv (duftende barn), ligesom alle de andre 'rigtige' adjektiver gør (rødkindet barn, stærk mor, hjælpeløs(t) barn osv.):

Barn rødkindet

barn rødkindet
mor stærk
barn hjælpeløs
mor omsorgsfuld

barn dunet
mor lykkelig
barn uskyldig
mor kærlig

barn lille
mor ung
barn spæd
mor mild

barn rent
mor øm
barn duftende
mor god